

Forum: Susanna Alakoski

Lex Fattigdom

Om social hållbarhet

Susanna Alakoski är författare och socionom, utsågs 2021 till den första innehavaren av professuren i Moa Martinssons namn vid Linköpings universitet.

Kontakt: susanna@alakoski.se

Sedan 1980-talet har jag läst, lyssnat, sett filmer och tagit del av social forskning på temat fattigdom som påverkan på våra liv. Sedan tjugo år tillbaka har jag återkommit till ämnet i mitt författarskap. I böcker, artiklar, krönikor har jag tänkt och skrivit om fattigdom. Som pengabrist. Avsaknader. Som roten till historiska oförrätter. Kulturellt glapp. Föräldrars och barns lidande och skam. Som känslor av håglöshet och hopplöshet. Som upprinnelsen till bilbränder och en grogrund för stora delar av annat socialpolitiskt elände som vi tar del av dagligdags: gängrekrytering, kriminalitet, våld, narkotika, ofärdiga skolbetyg, klotter, självskaðebeteende, småbarnsrån, snatteri, förstörelse.

Varför lever vi inte i ett socialt hållbart samhälle där människor upplever sig ha möjligheter, god hälsa och en värdig tillvaro? Jag vill dela med mig av några tankar.

Under en tid i livet trodde jag att fattigdomsfrågorna skulle lösas om politikerna bara förstod, fick veta. Om frågorna blev tillräckligt belysta. Jag kunde inte ha varit mer naiv. Det inser jag när jag läser "reaktionsboken" *Jag erkänner inte längre er auktoritet* av Glenn Bech (2024), dansk författare och psykolog. Som en av de senaste i raden av "sociologisk litteratur" (termen används av sociologen Didier Eribon, 2009, i *Tillbaka till Reims*) tar den avstamp i de egna erfarenheterna av klassamhället. I en intervju i DN (19 april 2024) svarar Bech blixtnabbt på frågan vad som provocerar honom allra mest: "*The one percent*", det vill säga den enda procenten superrika som tillåts dominera resten av världen. Bech går med sitt verk hand i hand med en rad författare som Annie Ernaux, Didier Eribon, Édouard Louis, Nikolaj Gogol. Likt sin landsman och poetkollega Yahya Hassan skriver Bech utan minsta artighet och han är rosenrasande på sakernas tillstånd. Glenn Bech:

och välgörenhetskaptalismen, där överklassen donerar pengar till
människor i nöd; vilka skyddas egentligen av ett sådant system och vilka
strukturer är det som befästs?
åt helvete med era växelpengar
åt helvete med er konstgjorda andning

Yahya Hassan:

EN AVGÅNGSKLASS HYR EN FESTLOKAL I GETTOT
NÄR SÅNA ARRANGEMANG ÄGER RUM
SMYGER GETTOBARNEN SIG IN
VI STJÄL VÄSKOR OCH JACKOR

Glenn Bech presenteras som författare och privatpraktiserande psykolog, född i Horsens 1991, homosexuell, vit, knubbig, arg, besviken. Han äger inte sin bostad, har inget arv att vänta. Pappan, som var brevbärare, begick självmord när Glenn, äldste sonen var fem och lillebror tre. Hans första styvfar var en våldsbenägen alkoholist. Hans andra styvfar, stensättaren, var milt uttryckt gränslös. Mamma arbetade som busschaufför. Glenn är den förste i sin familj att ha slutfört en högre utbildning.

Yahya Hassan var född och uppvuxen i en förort till Århus, präglad av fattigdom och som han själv kallade för "ghetto". Hassan hade ett kriminellt förflutet, spenderade tid på ungdomsvårdsskola och i fängelse. Han gick senare på folkhögskola och studerade vidare på Författarskolan i Köpenhamn. Yahya Hassan dog 24 år ung. Hann bara publicera två diktsamlingar, men lyckades ändå få tusentals unga danskar att läsa dikter för första gången i livet. Hans död skapade en omfattande kulturdebatt i såväl svensk som dansk media om både hans person och om de samhällskrafter som formade hans liv. Alla möjliga, från höger till vänster, använde honom som ett levande bevis för sina egna åskådningar. Den danska journalisten Martin Krasnik kallade dessa försök att säga den "sanna historien om honom" för "gravplundring" (Expressen, 6 maj 2020).

Läsningen av Glenn Bech blir för mig en studie i hur vi som är uppvuxna med fattigdom lever med fantomsmärtor. Fattigdomen har en livslång påverkan på våra liv. Efter dess faktiska inverkan i barndomen gör den sig genom livet därefter påmind genom otaliga minnen av att inte fullt ut ha kunnat delta i idrottsliga sammanhang, dela minnen av semesterresor, och också som avsaknad av arv och stöd när föräldrar blir sjuka och/eller dör i förtid i sviter av sina knappa, hårda livsvillkor. Som äldre har du inte råd med fotvård eller att byta glasögon. Dessutom blir det livslånga uppdraget att med ofta ringa lön försöka spara ihop åtminstone en liten summa att ge i arv till barn, eller barnbarn, eller täcka dina egna begravningskostnader.

Människor i svåra livslägen kämpar. Dagen ska gå runt. Man har ibland flera arbeten för att dryga ut kassan, överleva. De väntar med att söka sjuk- och tandvård för att spara pengar. En del söker en säng för kommande natt. Andra nödgas söka ekonomiskt bistånd hos diakonerna efter avslag hos socialtjänsten. Därför är det mycket begärt att drabbade personer själva ska klara av att uttala sig, vittna om sina prekära livssituationer. För oss som lyckats göra en klassresa, som kan skriva, blir erfarenheten bärande i våra texter över tid och rum. Med våra olika författarröster speglar vi (sociologiska) erfarenheter av otrygghet och pengabrist. Vi agerar som en slags vapenbröder till de som i dag är drabbade av fattigdom. Vi bär vittnesbörd å den ekonomiska utsatthetens vägnar. Visar på hur fattigdom upplevs inifrån. I verk efter verk genom årtiondena har författare som Charles Dickens, Moa Martinson, Harry Martinson, Ivar Lo-Johansson, Folke Fridell givit ingående bilder av allt från hur Fagin i Oliwer Twist, mästare i manipulation på sin tid, styrde över lömska affärer och utbildade

unga utsatta pojkar i tjuvkonst, till Norrköpings fattigkvarter och till utackordering av föräldralösa, fattighus, lösdrivare. Senare författare, som den hemlöse Raine Gustavsson, beskriver tvättstugor, kyliga källarförråd och hur trött han blir av att gå omkring nätterna igenom. Författaren Eija Hetekivi Olsson beskriver miljonprogramsförorten Gårdsten i Göteborg i *Ingenbarnsland* (2011). Författare som Kristian Lundberg, Alexandra Pascalidou, Doris Dahlin, Johan Jönson, Saphia Azzeddine, Elena Ferrante har även de gestaltat fattigdom i modern tid.

Utan våra skildringar vore kunskapen om och förståelsen av ekonomisk utsatthet betydligt mindre nyanserad och faktiskt överlämnad åt den (ofta alltför torra) sociala forskningen och socialpolitiken att beskriva.

Ur några skönlitterära alster:

1905: Hjalmar Söderberg, *Doktor Glas*:

Fattigdomen är förfärlig. Av all så kallad yttre olycka är det nog den, som verkar djupast inåt.

1963: Vilhelm Moberg, *Din stund på jorden*:

Dagarna strax före räntans förfallodag var alltid ängsliga dagar i mitt föräldrahem. För det mesta fattades det en femma eller en tia i de hundra.

2010: Johan Jönson, *Livdikt*:

och fattigdomen.

som verkar oavbrutet. dygnet om.

i vaka. dvala. sömn. i tystnad.

som andning.

som förhindrad andning.

2011: Saphia Azzeddin, *Sånt jag berättar för Allah*:

Min blick är en fattig människas. Alltid nedslagen.

2024: Glenn Bech, *Jag erkänner inte längre er auktoritet*:

socioekonomiskt välbeställda barn, har redan i mammas mage ett försprång gentemot sina jämnåriga från mindre välbeställda familjer. Socioekonomiskt välbeställda barn har även ett större ordförråd än sina jämnåriga.

*

jag hade ingen att skicka tandläkarräkningen till

jag kommer aldrig att ärva någonting

Vi vet. Vi kan. Vi har vetat, kunnat länge. Ekvationen tycks vara alldeles för enkel, närmast att betrakta som ovetenskaplig. Ekonomisk utsatthet är en multiplikand till de flesta svåra tillstånd och leder till tragedier alltför ofta. Katastrof. Kanske är det därför det inte finns någon bot, inget vaccin, inte ens en statlig eller kommunal verksamhetsplan mot fattigdomens konsekvenser. Trots att alla, från Polisen, länsstyrelserna, Lärarförbundet, Svenska Läkaresällskapet till Centrum för epidemiologi och samhällsmedicin (CES) och Delegationen mot segregation under pandemiåren 2020–2022 konstaterade samma sak: "socioekonomisk utsatthet" var en högriskfaktor för att döden dö i covid-19.

Genom det här århundradets pandemi blottades samhällets sedan årtionden välbekanta sociala brister på nytt. "Socioekonomiskt svagare" områden som Rinkeby, Kista, Tensta och Järvaområdet pekades snabbt ut som riskområden. I Folkhälsomyndighetens rapport (*Utrikesfödda och covid 2021*) framgår att inciden- sen (antalet bekräftade fall under den givna tidsperioden) i covid-19 var högst bland utlandsfödda personer. Högst dödlighet sågs hos personer födda i Finland som arbetat inom den tunga industrin.

Efter pandemin, med den väldokumenterade kunskapen därifrån som bakgrund, är det möjligt att förutspå utgången av nästa pandemi. Om inte socialpolitiken ges en annan inriktning än den i dag rådande kommer "socioekonomisk utsatthet" återigen att avgöra vilka grupper som kommer att ha flera familjemedlemmar som dör i samma trappuppgång inom loppet av en vecka. Bör inte socialtjänsten vara spjutspet- sen här, vara oförskämt tydlig i sitt försvar för redan utsatta människor? Socialtjänsten kan omöjligt nöja sig med att vara en del av vårt i dag nyliberala samhälle där vi alla och var och en ska klara oss själva, och direkt utsättas för att dö i en pandemi om vi råkar bo i en trappuppgång i de fattiga delarna av staden.

Majblomman, en ideell barnrättsorganisation från 1907, syftar till att främja livssituationen för barn som lever i fattigdom eller i socialt utsatta förhållanden. Majblomman använder sig av Rädda Barnens "sammansatta fattigdomsmått", som omfattar barn i familjer med låg inkomststandard, med försörjningsstöd eller med både och. Med låg inkomststandard menas att inkomsterna inte räcker för att betala nödvändiga levnadsomkostnader (el, telefon, mat, kläder, kollektivtrafik). Enligt Majblomman lever ett av tio barn i fattigdom i Sverige just nu. Under 2024 bevil- jade Majblomman ansökningar till etthundrasextio barn i Malmö för att kunna köpa till exempel en varm jacka, fotbollsskor, ett busskort eller en cykel. I Karlstad bevil- jades nittiofyra ansökningar. Socialstyrelsens nationella kartläggning av hemlösheten år 2017 uppskattade att "10 500–15 000 barn bost i någon form av hemlöshet under mätveckan, stadigvarande eller växelvis". I en tredjedel av landets kommuner lever över 60 procent av de utrikes födda barnen med låg ekonomisk standard enligt SCB (2023). Hur har dessa föräldrar och barn det? Vad gör dessa siffror med samhäl-

let på lång sikt? Hur ska vi förstå handlingar som att barnfamiljer vräks, ungar tvingas vandra runt på olika vandrarhem och akutboenden? Hur kommer det sig att vi inte lyckas bygga bort vuxnas hemlöshet ens med den billigaste formen av lågtröskelverksamhet? Vad säger denna "oförmåga" om socialtjänsten, oss alla som är intresserade av den, sociala forskare inbegripna?

Vi kan inte laga tänder eller operera tarmvred själva. Vid fysisk sjukdom uppsöker vi sjukvården. Vi klarar inte att lösa alla livskriser själva och vi väljer långt ifrån alltid våra livssituationer. När och om vi blir socialt sjuka uppsöker vi därför socialtjänsten. Om den inte fungerar, och vi saknar resurser eller nätverk, faller vi som människor hur starka, uthålliga, talangfulla eller intelligenta vi än är. Bostad, hälsa, utbildning är rättigheter som samhället inte lever upp till i dag. Socialtjänsten, forskare, måste förhålla sig till det. Och ta ställning.

Jag försöker att tänka på "relativ fattigdom" och "absolut fattigdom" som ett potentiellt "socialt problem" som går att lösa. Likt social isolering, eller sociala fobier. Om låg inkomststandard för med sig otrygghet, sämre hälsa, sämre skolgång och är en grogrund för kriminalitet, vore det inte all idé att skapa en social trygghet som bär samhället in i en ny tid där våld, stölder och kriminalitet minskade kraftigt? Socioekonomisk utsatthet skulle kunna betraktas som något meningsfullt att åtgärda. Som en rejäl "utmaning" för att använda ett av vår tids mest populära och numera kanske mest söndertrasade ord. Eller om vi använder ett annat uttryck, den mest stimulerande uppgift vi har framför oss.

Som liten deltog jag i olika sociala verksamheter för barn som levde under knappa förhållanden. Sommarkoloni, ungdomsgård och ung fritid, en kommunal verksamhet som ordnade lekar för oss som inte hade råd att åka på semester. Genom åren har jag som socionom, flyktingsamordnare, pressekreterare sett många andra sociala initiativ och tagit del av andra goda idéer. Jag har hört så många vackra ord och skummat så många intressanta rapporter och studier.

1980-talet. *Låt tusen stenar rulla* var ett socialt ungdomsprojekt i Göteborg för att motverka segregation och ge barn och unga från stadens fattiga kvarter möjligheter. Startades av bland andra Ove Sernhede, då fältkurator, i dag professor emeritus vid Göteborgs universitet. *Fryshuset* invigdes hösten 1997 i Stockholms södra utkanter av eldsjälens Anders Carlberg. Aktiviteterna dominerades först av basket men kom att växa till en plattform som riktade sig till unga i olika typer av utanförskap, bland annat genom att erbjuda "kostnadsfria aktiviteter, utbildningar och stöd till ensamstående mammor och deras barn i åldrarna 0–18 år som lever i ekonomisk eller social utsatthet". (Kunde erkänts, blivit en nationell verksamhet.)

Musketörerna i Rågsved bildades 2007 som ett självhjälpsprojekt där människor som har eller har haft beroendeproblematik, som levt i hemlöshet och utanförskap, guidar och lotsar deltagarna till olika myndigheter och andra instanser, bland

andra socialtjänsten, sjukhuset, arbets- och bostadsförmedlingen, Skatteverket och Kronofogden. (Kunde blivit en nationell verksamhet.)

2017 släppte nationalekonomen Ingvar Nilsson rapporten *Orten bortom våldet och Rinkebymiljarden*. Nilsson såg orten som en plats där fattigdom och etnicitet går hand i hand, med kortare livslängd och hög arbetslöshet som påföljd. Han menade att vi skulle börja tänka på människor ur ett investeringsperspektiv. Ingvar Nilsson är dock inte ensam om att skriva socioekonomiska rapporter. Några exempel:

2008: *Socioekonomiskt bokslut för Lugna Gatan*

2012: *Den ojämlika välfärden i Malmö ur ett socioekonomiskt perspektiv*

2012: *Mot alla odds – tillsammans gör vi skillnad i orten*

2013: *Trygghetens värde – sociala risker ur ett ekonomiskt perspektiv*

Alla dessa projekt, ord, initiativ. All denna handlingskraft. Alla som initierat, försökt. All denna sociala forskning. Varför lever vi inte redan i ett socialt hållbart samhälle där människor upplever sig ha sociala möjligheter, god hälsa, och en värdig tillvaro? Hur lyckas vi inte med en social stämna erkänna att sociala missförhållanden, orättvisor trasar sönder samhällen?

Låter jag upprörd när jag frågar detta? Jag är upprörd, förbannad med annat ord. Sedan ungdomstiden på 1970-talet har jag följt agerandet kring socioekonomisk socialpolitik. Det jag ser är upprepningar. Jag upprepar. Ekonomisk utsatthet är en multiplikand till många svåra tillstånd. När tillvaron sviktar blir det sämre för dem som har det sämst ställt och absolut katastrof ibland för somliga, också ofta för samhället på sikt.

I högstadiet gick flera av mina vänner i så kallad OBS-klass. För att bli observationsklass elev skulle man ha de vanligaste beteendeproblemen aggression, bristande koncentrationsförmåga, lågt arbetstempo, dålig ordning, läs- och skrivsvårigheter och motivationssvårigheter. En del av vännerna uppvisade det mesta av detta, men jag vet, problemet var inte framför allt individernas. Vad de snarare hade var begränsade möjligheter. Det syntes i problematiska hemförhållanden. Missbruk, våld, ensamstående, fattiga morsor. Jag skulle i dag säga att de flesta egentligen var mycket begåvade och att de uppvisade "karaktärsdragen" oftast var symptom på komplicerade livssituationer.

Senare, när jag gick på socialhögskolan, skojades det om "Y-barnsregeln". Killar med namn som slutade på Y hade en dyster framtid att vänta. Mycket riktigt blev också Ronny, Conny, Sonny, Jimmy av sykokonsulenterna spådda en lysande framtid på verkstadsteknisk linje medan Carl, Carl-Henrik, Olof, Otto och Erik vägledades vidare till de fyraåriga utbildningarna. Vi, systrar till Y-pojkarna, spåddes lika lysande framtider på social linje, kontor och distributions- och barnskötarutbildningarna. Vi som inte hade högutbildade föräldrar som kunde ge råd gjorde såklart som sykokonsulenterna sa. Också jag hamnade där. På social linje, i en klass där jag allra minst hörde hemma eftersom jag var en studiebegåvning av rang.

Att behandla oss, fattigunger, på det viset var rena rama resursslöseriet, vet jag med min livserfarenhet och kunskap i dag. Varför ställde ingen frågan om vi kanske ville bli lärare, psykologer? Hur kommer det sig att så lite tid och resurser lades på att förstå våra komplexa livssituationer? Och är det inte fortfarande så, och än värre i dag?

Jag frågar mig: hur många talanger går vi miste om när arbetarklassernas barn inte utbildar sig? Vi kunde, kan, såklart också bli läkare, ingenjörer, forskare, musiker, operasångare, skådespelare.

Själv hade jag förmodligen blivit en utmärkt nationalekonom. Ett av mina syskon kunde blivit en utmärkt jurist, ett kunde gått långt inom hästsporten om det funnits pengar till ridlektioner. Det som fattades i mitt liv var livs- och läсро. I stället för att sova om nätterna vaktade jag. När jag väl fick livs- och läсро (vid sjutton års ålder) blev jag förmögen att kamma hem både komvux och socialhögskolan på bara några år. Givetvis är jag inte ensam om denna kapacitet bland arbetarklassens kids. Varken då, nu eller senare.

Didier Eribon *Tillbaka till Reims* (2009):

Utslagningen ur skolan går ofta via en självutslagning som aktivt försvaras som om det handlade om ett fritt val. Den långa skolgången är till för de andra, de "som har råd".

Med åren har jag fått allt svårare för metoder. Under de år jag arbetade som socionom avlöste metoderna varandra. Jag stötte på psykoanalys, kroppsterapi, transaktionsanalys, systemteori, drömteori, musikerapi, systemisk relationsteori, gestaltterapi, färgterapi och Rogeriansk självcentrerad terapi. Jag har skrivit in beroendesjuka på bibelskolor, till miljöterapeutiska behandlingshem. Jag kom i kontakt med kognitiv beteendeterapi, Rorschachtestet, och sedan med AA-rörelsen som i huvudsak vände sig till välbärgade människor med beroendeproblematik. KBT kom sedan att mer eller mindre ta över stora delar av behandlingstänkandet. Inte i någon av dessa metoder, inte i en enda handledningssituation, hörde jag någonsin någon nämna en enda teorinutt om vad det innebar för psyket att vara fattig. Det vill säga sakna grundläggande förutsättningar att klara av livet. Fattas skor, kappa, kläder till skolavslutningen. Fotbollsskor till träningen. Skjuts till idrottstävlingen. Aldrig ha råd till den ekologiskt odlade bästa maten. Inte ha tillgång till sommarstuga eller ordentlig semester. Bo trångt. Att vara ett barn som tidigt börjar jobba extra för att bidra till familjeekonomin, bli en som utan att klaga avvecklar sina behov för att inte belasta föräldrarna. Och nu är tanken på hårdare straff pånyttfödd och fängelser diskuteras som viktiga "arbetsplatser". Fortfarande tänker jag att de flesta som dömts till fängelsestraff är hyggligt vanliga ungdomar som en gång kommit på glid, som hatat att vara fattiga som barn och därför börjat stjäla. Vilket straff du än får med en sådan bakgrund hjälper det inte om du inte också samti-

dig blir sedd och förstådd i ett helhetsperspektiv. Jag undrar förstås också om det går att se en koppling mellan ADHD-diagnos och socioekonomiska svårigheter eftersom diagnosen är så flitigt använd i de lägre sociala klasserna. Andra tänker, tycker, undrar annorlunda. Låt oss diskutera människans vara och icke-vara passionerat!

Det har inte funnits och det finns ingen gemensam tolkning av vad fattigdom är. Där en del författare, som Lena Andersson, ser självförvållad och personlig misskötsamhet som grund för socioekonomisk utsatthet (SVD, 20 maj 2023) och reagerar på ord som svält och hunger i politisk debatt samt föreslår billig, mättande mat som fattigdomsåtgärd, menar forskare, som Hans Swärd, professor i socialt arbete, att fattigdomsproblematik är svårlöslig men alls icke ett olösligt problem genom sina mångfaldiga böcker och artiklar i ämnet.

Striden om "värdiga" eller "ovärdiga" fattiga tycks vara densamma genom tiderna. Är det "de fattiga" eller "fattigdomen" som är problemet? Ligger personlig misskötsamhet som grund för fattigdomen eller samhällsliga strukturer? Jag antar, eller snarare utgår från, att det är just denna ideologiska skärningspunkt som hindrar oss från att gemensamt lösa de problem vi har att lösa. Jag önskar en kraftfull diskussion om det sociala arbetets innehåll. Har det i dag ett för instrumentellt perspektiv där fokus ligger på mätbara mål, metoder, dokumentation? Borde inte fokus ligga mer på människorna i systemen?

Våra sociala problem i dag liknar gårdagens eftersom vi alltjämt har olika åsikter om vår sociala historia, socialpolitikens innehåll och hur "socioekonomisk" utsatthet på bästa vis åtgärdas. En del tolkar det inte ens som ett problem att en del är fattiga och andra rika. Denna konflikt, föreställer jag mig, leder till att vi alltjämt löser sociala problem med olika former av godtyckliga eldsjälsprojekt. Sett ur ett socialhistoriskt perspektiv tycks socialt arbete fungera som en slags "popup"-verksamheter, varav många är lysande, ger goda resultat men blir sällan generella eller permanenta eftersom de släcks ner när en ny regering med en annan syn tillträder eller för att socialpolitik är en ständig färskvara och/eller alltid för lågt budgeterad. Sociala verksamheter får inte rötter eftersom vi inte är överens ens om minimumet att inte vräka barnfamiljer.

Martin Luther King (mördad 1968) trodde, liksom den rörelse han tillhörde, att svält, fattigdom i framtiden skulle komma att betraktas som lika barbariskt som nazism, kannibalism och slaveri. När han uttalade sig om ekonomi och resurser och vad som på allvar skulle kunna ändra sakernas tillstånd globalt, föreslog han att vi skulle använda våra oerhörda materiella resurser för att sopa bort fattigdomen från jorden (Luther King, 1967):

Första steget i den världsvida kampen mot fattigdomen är en stark ansvarskänsla.

Förbättrade villkor för de fattiga gynnar också de rika.

Påven Franciskus var inne på samma sak under Världsbankens och Internationella valutafondens vårmöte i april 2021. Bygg en framtid där vi tänker i, och tar fram, ”nya och kreativa former av socialt, politiskt och ekonomiskt deltagande, känsliga för de fattigas röst och engagerade i att inkludera dem i byggandet av vår gemensamma framtid”.

Stora ledare säger detta. Varför gör vi inte som ledarna säger? frågade jag författaren Nicolas Lunabba, som är aktuell med *Dagbok från 20-talet* (2024) på ett författarsamtal på Backåkra Poesi & Prosa nyligen. Han svarade att Luther King var naiv och att Påven är det samma. När jag frågade varför, svarade han att det behövs en modern folkrörelse lik den som en gång gav fattiga rösträtt, utbildningsmöjligheter, bättre bostäder och så vidare.

Jag är inne på samma tanke. För att uppnå en välfärd som ger barn en trygg uppväxt och människor tillit, behövs en ny typ av social rörelse lik den efter förra sekelskiftet som talar med såväl nödvändig naivitet som patos om social hållbarhet. En rörelse som på samma sätt som klimatforskare och väderaktivister pratar om, och agerar kring, planetens väl och ve efter vårt senaste sekelskifte. Vidare skulle jag personligen se ett helt universitet som ägnade sin tanke och kapacitet åt att förstå fattigdomens påverkan på barn, individ, grupper och samhälle.

Matematiskt, för att inte säga rent vetenskapligt, är vi medvetna om att människans resurser, i den bästa av världar, skulle kunna vara fullt tillräckliga för att utplåna fattigdomen helt. I alla fall enligt Agenda 2030 (FN:s globala mål för hållbar utveckling), vars handlingsplan för omställningen till ett generellt hållbart samhälle för människor, planeten och välståndet omfattar samtliga tre dimensioner av hållbar utveckling: den ekonomiska, den sociala och den miljömässiga. Här slås även rätten till social trygghet fast. All fattigdom ska utplånas och mänskliga rättigheter fullföljas.

I *Oktober i Fattigsverige* (2012) ställer jag den enkla frågan: Kan vi bli socialt sjuka på samma sätt som vi kan bli fysiskt eller psykiskt sjuka? Om vi kan det, kan vi i så fall bli socialt friska? Vad krävs av individen, av samhället? Texten undersöker fattigdomsfrågorna under cirka hundra år, från 1905 då min mormor som var analfabet föddes, fram till 2010 då jag själv är hyllad författare. Hundra år är ett litet skutt i världshistorien. Sett ur ett socialhistoriskt perspektiv är det en oändlighet om vi ser samhällstransformeringen från tidigt 1900-tal, då socialt arbete gick under benämningar som fattigvårdsarbete, välgörenhetsarbete, barmhärtighetsarbete till sociala reformer och olika former av framväxande värdighetslagstiftning såsom folkpension, matbepisningar, förskolor, fritidsgårdar.

Tidigt 1900-tal var den ideologiska skärningspunkten en tydlig strid. I dag är den inte det. Det är synd. För vad hade inte kunnat växa fram ur några rejäla socialpolitiska bråk mellan sociala forskare och socialpolitiska företrädare med olika åsikter och ingångar?

Jag fattas en socialpolitiskt högljudd diskussion. Vore det inte intressant att i media få läsa polemiserande texter som genomlyser hunger/fattigdom/socialpolitik i ett historiskt höger/vänster-perspektiv? Ställa frågor kring vad det var som fick tusentals fattighjon att förvandlas till folkpensionärer 1913? Varför fattigvårdslagar en gång ersattes med socialförsäkringar? Hur det kommer sig att de som var i behov av understöd från fattigvård (dåtidens socialbidrag) fick rösträtt så sent som 1945? Och hur gick det till när reformer som skolbespising, miljonprogramsbygge, studiemedel föddes? En diskussion om hur det kommer sig att så många just i dag anser att ”de fattiga” återigen ska ta mest hand om sig själva vore också högtintressant.

Brukssamhällets framväxt innebar en resa bort från armod och fattigdom. Och om det tog tre veckor för posten att nå Haparanda från Stockholm tar det i dag tre dagar. Bostäderna är generellt bättre och sjukvården inriktad på att bota och inte som i äldre tider förvara. Men i dag, vad får en människa kosta när det kommer till social sjukdom? Hur ska en kommun i förväg kunna budgetera för rätt antal självmord, hemlöshet och annan social problematik?

Den sociala vetenskapen är betydligt yngre än naturvetenskapen. Detta trots att den sociala sektorn radikalt byggts ut under hela 1900-talet och den svenska socio-nomutbildningen fyllde 100 år 2020. Under dessa hundra år har yrkesfältet förändrats, breddats. Socionomer är i dag en stor yrkesgrupp med många viktiga funktioner och positioner inom svensk välfärd. Förutom socialhögskolornas tillkomst har många socialpolitiska och sociala frågor accentuerats i riksdagen genom propositioner och motioner. Ämnet har fått sina egna sakkunniga och leds av en social- och en socialförsäkringsminister. Även den sociala forskningen har accelererat och går i dag i bredd med läkarvetenskapen. Det finns också flera olika sociala tidskrifter såsom *Faktum* (utgiven av Ekonomisk förening Göteborg, *Alkohol & Narkotika* (utgiven av Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning), *Barn* (utgiven av Rädda Barnen). Akademikerförbundet SSR:s tidskrift *Socionomen* publicerar granskningar, forskningsnyheter och vill inspirera socialt arbetande i deras yrkesvardag. En del har utropat 1900-talet med sin gigantiska sociala upprustning till den sociala idéns århundrade. Det är svårt att förutspå vad 2000-talet i backspegeln kommer att uppfattas som. Kanske tiden då new public management-metoderna prövade socialtjänsten i ett gigantiskt experiment som liknar det löpande bandets införande på Algots i Borås 1932? Den gången förvandlades drivna skraddare till enbittsömmerskor vars uppgift var att sy fast en ficka eller ett blixtlås i stället för att sy en hel kostym. I dag förvandlas drivna reflexiva socionomer med professionell förmåga att förstå och åtgärda komplexa livssituationer till att arbeta med klocktidsbaserade tidsgränser, ärendestatistik och checklistor med mätbara aktiviteter.

Efter *Oktober i Fattigsverige* har jag skrivit flera essäer, artiklar, krönikor men också skönlitteratur på fattigdomstemat. Senast medverkade jag med texten

”Bundsförvanter vittnar” i *Akilleshälar i välfärd, socialpolitik och socialt arbete* (Svärd m.fl., 2024). Redaktörerna skriver att många skönlitterära författare som skildrat fattigdom uttryckt en längtan som går att förstå som en önskan om tryggare förhållanden.

Trygghet kan vara ett av världens viktigaste ord. Vi behöver trygghet i form av ett hem, nära och kära. Vi behöver trygghet i form av anställningsförhållanden och rättsväsende. Men vi behöver också trygghet när världen gungar och i tider när ideal smulas.

EU-stadgan om grundläggande rättigheter presenterar i artikel 34 – Social trygghet och socialt stöd några fundamentala saker om trygghet:

Punkt 1. Rätten till social trygghet och sociala förmåner som garanterar skydd i sådana fall som moderskap, sjukdom, olyckor i arbetet, omsorgsbehov eller ålderdom samt vid arbetslöshet i enlighet med närmare bestämmelser i unionsrätten samt nationell lagstiftning och praxis.

Punkt 3. I syfte att bekämpa social utestängning och fattigdom ska unionen erkänna och respektera rätten till socialt stöd och till stöd till boendet som, i enlighet med närmare bestämmelser i unionsrätten samt i nationell lagstiftning och praxis, är avsedda att trygga en värdig tillvaro för alla dem som saknar tillräckliga medel.

Jag frågar igen: vad är det som gör att vi, i våra så framstående samhällen, med alla våra sociala och socioekonomiska högt ställda kunskaper, inte klarar att leva upp till dessa tankar om ett värdigt liv för alla? Hur ska vi använda våra kunskaper för att på allvar inte upprepa tidigare mänskliga tragedier likt den som utspelade sig under covidkrisen? All denna tröghet som hindrar genomföranden av olika slags social hållbarhet, vore den inte ett forskningsfält för sig? En nödvändig debatt, en livlig diskussion?

Inför den här texten återgår jag till mina tidigare texter för att undersöka vad det är jag oroat mig för sedan jag debuterade som författare. Det förefaller som att jag upprepade gånger skrivit för att komplicera bilden av fattigdom i någon slags förhoppning om att kunskap ska förändra sakernas tillstånd med den ovan nämnda naiva inställningen, om frågorna blev tillräckligt belysta så.

Stjärnans ögonblick av Clarice Lispector (2010) är en roman om den absoluta fattigdomen. Huvudpersonen, den föräldralösa nittonåriga Macabéa, föds med en ”dålig förhistoria”. Könet, analfabetismen tillsammans med fattigdomen blir till en beskrivning av ett land (Brasilien) där allt från utbildning till sociala resurser urholkats. Flickebarnets sociala situation beskrivs vara som ”kallt kaffe” och hon bevärdigas inte med en blick. Varje kristallklar mening i boken exploderar i en ny lika svindlande kristallklar mening om hur orättvis världen är, och hur mycket, och samtidigt väldigt lite,

vi alltid tycks veta om faktumet att den är det. Något som sammanfattas i följande citat:

Hon föddes med en dålig förhistoria och nu såg hon ut som ett jag-vet-inte-vad-förslags barn och gick omkring med ett ansiktsuttryck som om hon bad om ursäkt för att hon tog plats.

Stjärnans ögonblick ställer frågan om det över huvud taget är möjligt att ge rättvisa till den andre/andra, genom den/det andra, genom bokens fiktive författare, Rodrigo, som fascinerar av Macabéas undergångsaura. Fascinationen övergår i ett slags begär där texten växlar mellan ömhet, grymhet, hjärtlighet, hjärtlöshet, förståelse, icke-förståelse. Clarice Lispector tvingar genom sitt litterära grepp läsaren att gå i armkrok med författaren Rodrigo när han pendlar mellan empati och förakt inför det flickan står för att vara: oförmögen att leva och att "rycka upp sig".

Berättelsen om Macabéa är bland det bästa, mest brutala som går att läsa om fattigdom i skönlitteraturen. Som läsare pendlar jag konstant känslomässigt. Det gör lika mycket ont som det är nyttigt att inse hur nära ringaktning och sympati kan ta plats inom en och samma person, och därmed även i våra samhällen, och i världen i stort. Läsaren blir medveten om att det är möjligt att välja vilken människosyn hen vill agera utifrån. Det vill säga, den ideologiska skärningspunkten synliggörs.

Vi skulle kunna lagstifta om att ingen unge får vråkas.

Vi gör det inte. Varför?

Åter igen. Hur kommer det sig att inte fler bråkar högljutt om en dylik sak?

I *Samhällets kartläggare: Lorénska stiftelsen, den sociala frågan och samhällsvetenskapens formering i Sverige 1830–1920* (2000) problematiserar idéhistorikern Per Wisselgren den sociala frågan och samhällsvetenskapens formering 1830–1920. Enligt honom kan det sociala med Hannah Arendts ord beskrivas som "en sfär som utvecklades mellan de privata och offentliga sfärerna". Vidare definieras "det sociala" som att inte sammanfalla vare sig med de juridiska, ekonomiska, publika eller privata sektorerna, men ändå samtidigt påverkas av dem alla eftersom "det sociala" markerar skillnaden mellan rik och fattig och skapar underlag för statliga interventioner och åtgärder. Ty "det sociala" består av en arena av "kollektiva behov, bedrävelser och oregebundenheter" vilka alla relaterar till ekonomisk verklighet.

Tillbaka till socionomerna och deras komplexa arbetsyta. Socionomen ska vara reflexiv och förstå människors olika sociala bakgrund och samhällets sociala förhistoria. Utan att vara politisk, eller politiker, bär hen osökt också vittnesmål om sociala orättvisor som ibland på grund av aktuell socialpolitik omöjliggör hens arbete att

hjälpa människor ur krissituationer. Socionomen upprätthåller även etiska koder och mänskliga rättigheter. Jag frågar mig hur det kommer sig att detta inte är mer synliggjort för allmänheten?

Social trygghet och kvalitet är en kombination av professionell kunskap och beprövad erfarenhet i gott samarbete med evidens och teorier. Fler formella regler kring yrket skapar inte nödvändigtvis mer trygghet eller kvalitet.

Att omhänderta ett barn är en sak. Att placera en ungdom. Att samtala. För att sätta sociala problem i relation till för lite pengar krävs

1. att samhället, socionomutbildningarna, politiken erkänner att sambandet finns
2. att socionomen arbetar och argumenterar för individens rätt till socioekonomisk bot, och samhällets vinster genom att så sker.

Glenn Bech skriver det många sociologiskt inriktade författare tidigare också uttryckt, att språk = makt och vidare:

okunskap kan få ödesdigra konsekvenser
särskilt för dem vars välbefinnande och säkerhet är avhängig
folkbildningen
vem hjälper det att döpa om "sogubbe" till
"renhållningsarbetare"?
kan det vara de som tjänar på att säga att det inte finns fattigdom i
Danmark?
apropå språkets osynliggörande funktioner.

Det går mode i ord. Människor, byråkrater, forskare, media hakar mekaniskt på. De passar på att agera ut både välmening och missbelåtenhet. Begreppet "barnfattigdom" har diskuterats till leda. Ordet "utanförskap" har urholkats med hjälp av många slentrianmässiga röster. Ordet fattiglapp härleds enligt Svenska Akademiens ordbok från början till ett "samiskt fattighjon" och kom senare att användas nedsättande om fattiga personer i allmänhet. Det är tillsammans med andra ord, som n-ordet, i dag tack och lov ett "förbjudet" ord. Hur vi förstår och använder betydelsefulla och meningsbärande ord är viktigt. Alla doktorander borde erbjudas en kurs i språk och makt före sin disputation. Inte minst för att korrekt kunna använda relevanta ord för sin praktik och skapa nödvändiga, nya och relevanta.

Genom åren har en del modiga människor slagit larm om samhällliga brister som lett till lagstiftning:

Lex Sarah 1997 – anmälan om missförhållanden inom SoL och LSS

Lex Bobby 2006 – skyldighet att utreda dödsfall hos barn som orsakas av brott

Lex Maja 2019 – sekretessbrytande bestämmelser när djur far illa.

Jag förvånas över att det inte finns liknande anmälningar med tanke på att det genom åren slagits larm om kackerlackor, mögel i badrummet, trasiga golv, ner slitna fastigheter, övergivna hyresgäster, dålig ventilation, låga vattentemperaturer med risk för att legionellabakterier sprids (*Uppdrag granskning*, 2008, *Hem & Hyra*, 2024). Tandläkare vittnar om att det syns i munnen om du är fattig (*Tandläkartidningen*, 2018). Vidare har jag hört fritidsledare i Göteborg vittna om hur de bedriver verksamhet i utbrända bussar. Vittnesmål har nått mig från lärare om att ungar inte har något att berätta efter sommarlovet. Idrottstränare har berättat om hur barnen inte samtidigt kunnat köpa tränings skor och betala klubbavgiften. Läkare har i sin tur vittnat om hur föräldrar kan fråga om de kan vänta tills nästa månad med att hämta ut barnets astmamedicin. Socionomer har rapporterat hur ungdomar i fattiga familjer samlar burkar och städar gator för att ”jobba ihop” pengar till fritidsresan.

Många är de tillfällen jag undrat varför ingen modig läkare, socionom eller tandläkare, lärare, sjuksköterska, tränare slagit larm om socioekonomisk utsatthet som lett till en Lex Fattigdom? Tänk er:

Lex Fattigdom 2024 – skyldighet att utreda social utestängning samt förbjuda hemlöshet för barn.

Kan vi, socialt engagerade verkligen inte bättre än så här?

Är det vi ser just nu i Sverige det bästa vi kan åstadkomma med våra socialt och socioekonomiskt högt ställda kunskaper efter hundra år av social forskning?

Författaren Vilhelm Moberg förutspådde vår tid i *Utvandrarna* (1949) när han skrev om hur fattiga, föräldralösa barn under tidigt 1900-tal utackorderades på auktion av sockennämnden ”på tjänliga ställen för möjligen bästa pris”. För dessa, den tidens, socioekonomiskt utsatta barn söktes alltså fosterhem, där småttingarna ”kunde erhålla faderlig vård” och lärdes ”arbetsamhet och goda seder” till ”billigast möjliga penning”. Till billigast möjliga penning. Överfört till 2024, är inte detta hela grunden för den socialtjänst vi som bäst bedriver, där mången verksamhet upphandlas och ”billigast” oftast vinner? Det vill säga verksamheten som går för ”möjligen bästa pris”?

Så var det i alla socknar på den tiden, sammanfattar Moberg.

Så är det i alla kommuner, skulle han kanske sagt i dag, och vidare frågat sig själv, och oss allesammans, vad är det då som i grunden har ändrats de senaste hundra åren?

Personligen drömmer jag alltjämt om ett socialt friskt samhälle. Och ja, det kostar

att hjälpa. Men det kostar också att inte hjälpa. När jag ännu en gång fick frågan vad någon ”personligen hade att vinna på att hens pengar gick till skatten” svarade jag att just denna fråga ofta ställts mig. Svarade sedan, som så många gånger förut, att jag tror på idén, att jag som har det bra får det bättre om du också har det bra. Att jag tycker om idén om social vård på samma sätt som jag tycker om idén med friskvård, och att en önskedröm vore att den som frågade vågade ta risken att fortsätta betala skatt för att rusta socialt utsatta områden, skolor, ge människor bra bostäder och alla munnar tänder. Att jag önskade att den frågvisa vågade ta risken att ge ekonomiskt utsatta ungar vettiga fritidsaktiviteter. Jag sa att jag trodde det vore klokt att investera i vanliga hyggliga familjer, eftersom jag är övertygad om att vanliga hyggliga familjer förmår göra gott om de har det gott. Vidare sa jag att jag inte kunde släppa tanken att om vi i dag satsade, eller snarare riktigt slösade, öste, massor med ekonomiska, pedagogiska, psykologiska, sociologiska resurser på två generationer socialt och ekonomiskt utsatta unga, att det skulle göra skillnad. Att jag inte kunde släppa tanken, eller snarare frågan, vad som skulle hända med samhället om alla människor gavs en chans att skapa sig ett liv. Jag ställde även den retoriska frågan, om det skulle bli bättre för mig om du har det dåligt.

Naivt kanske. Men jo, så sa jag och la till tanken att dylika insatser på sikt ändå kanske skulle bli billigare och bättre för samhället. Om nu någon regering vågade, ville satsa hejdlöst.

Slutligen. Det finns en uppsjö tankar kring hur vi skapar en hållbar omställning för klimatet. Det finns en riktning. Praktiska tips förmedlas i punktform av klimatforskare, aktivister och sprids. Det handlar om att förbjuda fossila bränslen, genomföra kraftfull energi- och transporteffektivisering, skydda ekosystem, fördubbla den svenska kolsänkan i skog, mark och hav, säkra ett hållbart nyttjande av hav och land inom naturens gränser, ställa om fiske, jord- och skogsbruk som skadar klimat, biologisk mångfald eller motverkar en giftfri miljö och gynna en hållbar livsstil och konsumtionskultur (Naturskyddsföreningen, 2024).

Jag avundas detta engagemang. Om vi, socialt engagerade, vill uppnå social hållbarhet. Om vi tänker oss tre övergripande, brännande ”hållbarhetsfack”, som omfattar dimensionerna ekologisk, social och ekonomisk hållbarhet. Om vi tänker oss att tiden skulle kunna vara mogen, att vi skulle förmå att sluta upprepa covidhistorien, utrota fattigdomen och lyckas leva i ett socialt hållbart samhälle där människor upplever sig ha sociala möjligheter, god hälsa, och en värdig tillvaro och vi kunde spegla oss i varandras liv. Skulle inte då den sociala dimensionen ställa frågan: Hur gör vi socialpolitiken så bra att det på allvar blir bättre för de ”socioekonomiskt svaga grupperna” som vi härvidlag vet far så illa hela tiden? Som vi talar så varmt för i så otroligt mycken forskning och i så många rapporter. Skulle inte den sociala dimensionen då likt dem som vill rädda jorden komma överens om några grundläggande saker att

jobba för, och kanske skriva en punktlista, som vi gemensamt arbetade för och spred? Som första punkt kunde det på denna lista stå Lex Fattigdom:

1. Förbud vräkning av barnfamiljer

Ty alla vet vi, barn behöver grundläggande trygghet för att kunna utvecklas, leva bra. Barn far illa av social otrygghet. Så även samhället. Om vi inte klarar att komma överens om detta första enkla, då ligger bristen snarare i människans ovilja att lösa sociala problem än i forskningen, förmågan. Socialt engagerade människor, skärp er!

Referenser

- Alakoski, S. (2012) *Oktober i Fattigsverige*. Stockholm: Bonniers.
- Alakoski, S. (2024) *Bundsförvanter vittnar*. I: H. Swärd & A. Panican (red.) *Akilleshälar i välfärd, socialpolitik och socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, L. (2023, 20 maj) *Hungrar barnen är det föräldrarnas fel*. *Svenska Dagbladet*.
- Azzeddin, S. (2011) *Sånt jag berättar för Allah*. Stockholm: Ordfront.
- Bech, G. (2024) *Jag erkänner inte längre er auktoritet*. Malmö: Ellerströms.
- Eribon, D. (2009) *Tillbaka till Reims*. Stockholm: Verbal.
- EU-stadgan om grundläggande rättigheter (2009) *Artikel 34 – Social trygghet och socialt stöd*.
- Folkhälsomyndigheten (2021) *Utrikesfödda och covid 2021: konstaterade fall, IVA-vård och avlidna bland utrikesfödda i Sverige 13 mars 2020–15 februari 2021*.
- Hassan, Y. (2015) *Yahya Hassan: dikter*. Stockholm: Norstedts.
- Hem & Hyra* (2024) *Här bor de i rena slummen – så ska skandalvärden stoppas: ”Ingenting fungerar”*.
- Hetekivi Olsson, E. (2011) *Ingenbarnsland*. Stockholm: Norstedts.
- Jönson, J. (2010) *Livdikt*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Krasnik, M. (2020, 6 maj) *Athena Farrokhzad påminner om en imam*. *Expressen*.
- Lispector, C. (2010) *Stjärnans ögonblick*. Stockholm: Tranan.
- Lunabba, N. (2024) *Dagbok från 20-talet*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Luther King, M. (1967) *Kaos eller gemenskap*. Gummessons.
- Länsstyrelsen Dalarnas län (2013) *Trygghetens värde: sociala risker ur ett ekonomiskt perspektiv*. Rapport.
- Moberg, V. (1949) *Utvandrarna*. Stockholm: Bonniers.
- Moberg, V. (1963) *Din stund på jorden*. Stockholm. Albert Bonniers förlag.
- Naturskyddsföreningen (2024) *10 politiska beslut för en hållbar omställning*.
- Nilsson Lundmark, E. & Nilsson, I. (2017) *”Rinkebymiljarden”: en riktigt bra affär*. Stockholm, Rinkeby-Kista.
- Nilsson, I. (2012) *Den ojämlika välfärden i Malmö ur ett socioekonomiskt perspektiv*. Kommission för ett socialt hållbart Malmö. Malmö stad.
- Nilsson, I. & Nilsson Lundmark, E. (2012) *Mot alla odds: tillsammans gör vi skillnad i orten*. Malmö stad.
- Nilsson, I. & Wadeskog, A. (2008) *Ingenting hände ...: socioekonomiskt bokslut för Lugna Gatan*. Järna: SEE.
- Påven Franciskus (2021) *Världsbankens och Internationella valutafondens vårmöte*. Washington, D.C.
- Socialstyrelsen (2017) *Socialstyrelsens nationella kartläggning av hemlösheten*. Rapport av Socialstyrelsen.
- Statistiska centralbyrån SCB (2023) *Nära en halv miljon barn lever med låg ekonomisk standard i Sverige*.
- Swärd, H. (2021) *Hemlöshet: ett komplext problem i ett föränderligt samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Swärd, H. & Egerö, M-A. (2006) *Ligga till last: fattigdom och utsatthet – socialpolitik och socialt arbete under 100 år*. Malmö: Gleerups Utbildning
- Söderberg, H. (1905) *Doktor Glas*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Uppdrag granskning* (2008) *Uppdrag granskning SVT om bland annat bostadsområdet Herrgården i Rosengård*.
- Wisselgren, P. (2000) *Samhällets kartläggare: Lorénska stiftelsen, den sociala frågan och samhällsvetenskapens formering i Sverige 1830–1920* (Diss). Umeå universitet, Humanistiska fakulteten.